

Anna Kwaśnik-Gliwińska

Szkło artystyczne od empiru do art déco ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 17, 347-350

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA WYSTAW

SZKŁO ARTYSTYCZNE OD EMPIRU DO ART DÉCO ZE ZBIORÓW MUZEUM NARODOWEGO W KIELCACH

Zabytkowe szkło artystyczne od XVII do XX wieku to najmłodsza, ale jedna z najciekawszych kolekcji Działu Rzemiosła Artystycznego Muzeum Narodowego w Kielcach. Ten zaledwie 11-letni zespół liczy już ponad 500 eksponatów. Trzon kolekcji (ponad 300 obiektów) to zbiór znanego kolekcjonera warszawskiego Jana Henryka Dąbrowskiego pozyskiwany stopniowo w latach 1977—1980. Znalazły się tutaj najcenniejsze przykłady szkieł barokowych z XVII—XVIII w. ze znanych ośrodków europejskich (Saksonia, Czechy, Śląsk, Wenecja, Polska), a także świetny zestaw wyrobów XIX-wiecznych z epoki biedermeieru i historyzmu, wykonanych nowymi, dotąd nie stosowanymi technikami. W drodze intensywnych zakupów w 1. połowie lat osiemdziesiątych uzupełniono kolekcję o cenne przykłady szkieł XIX-wiecznych oraz stworzono liczący już kilkadziesiąt obiektów zespół szkieł secesyjnych i z okresu dwudziestolecia międzywojennego.

Omawiana kolekcja była do niedawna tylko fragmentarycznie prezentowana na jubileuszowych wystawach najciekawszych nabytków w latach 1978 i 1983. W roku 1978 pokazano grupę najstarszych szkieł barokowych. W 1983 r. spośród pozyskanych nowych zabytków wydzielono najcenniejsze przykłady z kolekcji Jana Henryka Dąbrowskiego częściowo zakupionej, a częściowo przekazanej w darze po śmierci zbieracza w 1979 r. przez wdowę Irenę Mirską-Dąbrowską.

Po raz pierwszy ukazano zespół w układzie problemowym i chronologicznym na ekspozycji zorganizowanej w Muzeum Okręgowym w Sandomierzu (grudzień 1987 — marzec 1988). Wystawie towarzyszył afisz oraz katalog z charakterystyką zbiorów i wykazem eksponatów, wydany przez Muzeum Okręgowe w Sandomierzu. Na wystawie zaprezentowano tylko część kolekcji — 239 eksponatów pochodzących z XIX i XX w. Niemale trudności w usystematyzowaniu prezentowanego zbioru sprawiła ogromna różnorodność materiału zabytkowego przejawiająca się w różnicach stylis-

tycznych, sposobach wykonania i zdobienia. W ciągu niecałych 130 lat wytwórczość szklarska ulegała wielokrotnym przemianom. Delikatne formy klasycystyczne o subtelnej dekoracji z pocz. XIX w. zastąpione zostały w latach 20. przez masywne, bogate i różnicowane formy biedermeierowskie. Modne stały się szkła wielobarwne, co osiągnano różnymi sposobami. W okresie historyzmu nawiązywano do dawnych technik i motywów zdobniczych, dowolnie zestawiając je na powierzchni obiektów w celu uzyskania jak najbardziej dekoracyjnego efektu. Odmiennym repertuarem form i sposobów dekoracji posługiwała się wyrafinowana secesyjna twórczość wybitnych warsztatów francuskich i czeskich. Nowoczesne uproszczenie formy widzimy w obiektach z okresu 20-lecia międzywojennego.

Obiekty pogrupowano w ten sposób, aby zobrazowały przemiany stylistyczne i różnorodność form naczyń, a zarazem udokumentowały ogromny rozwój technik wytwarzania i zdobienia szkła, jaki dokonał się w tym okresie dzięki działalności szklarzy czeskich (XIX—XX w.) i francuskich (kon. XIX—XX w.).

Bardzo liczną, wyodrębnioną zdecydowanie na wystawie grupę stanowiły szkła bezbarwne zdobione szlifem i rytowane. Dla wykazania ogromnej różnicy pomiędzy wyrobami z epoki biedermeieru a poprzedzającymi je klasycystycznymi i empirowymi pokaz rozpoczęto od zaprezentowania kilku wcześniejszych typowych przykładów. Są to jeszcze cienkościenne szkła o delikatnej dekoracji ograniczonej do girland, perełkowań, gwiazdek czy wici roślinnych oraz o charakterystycznych formach (cienkościenne kieliszki o owoidalnych czaszach, drążkowych trzonach, czworobocznych lub kolistych stopkach).

W latach 20. XIX w. stają się modne naczynia o bardziej masywnych, ciężkich formach, zdobione głównie różnicowanym szlifem „na sposób angielski”, który w mniejszym lub większym stopniu uzupełniała dekoracja rytowana. Okres ten reprezentowany jest w zbiorach kieleckich stosunkowo dobrze. Wy-

dzielono kilka grup eksponatów w zależności od techniki zdobienia i zastosowanych motywów dekoracyjnych. Sposród obiektów zdobionych wyłącznie szlifem wyróżnia się imponujący puchar o bogatej rozczłonkowanej formie i zróżnicowanych szlifach: brylantowym, w drobna kratkę, klinowym, łukowym, fasetowym, wachlarzykowym, i puchar z nakrywą fasetowaną z soczewkowymi medalionami.

Dekoracji szlifowanej pokrywającej ścianki, trzony i stopy towarzyszy rytowanie czasem skromne, ograniczone do inicjałów czy napisów okolicznościowych, a często dość bogate o szerokiej tematyce: sceny alegoryczno-symboliczne (personifikacje 4 pór roku, symbole wiary, nadziei i miłości, emblematy rolnictwa, myślistwa, muzyki, alegorie życia wiejskiego itp.), sceny rodzajowe (np. śląska szklanka z ok. 1820 r. ukazująca w głębokim reliefie grupę trzech muzyków siedzących wokół stołu i grających na flecie, gitarze i basie) czy religijne (kielich z przedstawieniem Ostatniej Wieczerzy z 1835 r. oraz czeski kielich o gotycyzującej dekoracji z modlitwą „Ojciec Nasz” w języku niemieckim i odpowiadającymi jej scenkami z Nowego Testamentu). Dużą grupę stanowią szklanki pamiątkowe z widokami uzdrowisk śląsko-czeskich (Adersbach, Karlsbad, Łądek, Cieplice, Kudowa, Szczawnica, Krynica), spośród których najwybitniejszą pozycją jest puchar z sylwetowymi popiersiami pary małżeńskiej o świetnie oddanych rysach — dzieło niewątpliwie znakomitego rzeźbiarza szkła (Dominika Bimanna lub Emanuela Hoffmanna).

Szczególnym wyrobem tych czasów były pucharki z emblematami masonskimi wykonywane na Śląsku i w Niemczech w ciągu całego XIX w.

Pozostałe zaprezentowane obiekty tej najliczniejszej grupy to fragmenty dużych serwisów stołowych, a także pojedyncze zachowane przykłady, jak: kielichy, flasze, karafki, dzbanki (np. francuska karafka 6-komorowa, kielich-flet z 25 widokami miejscowości i obiektów Pogórza Sudeckiego, wśród których znajduje się huta „Józefina” w Szklarskiej Porębie).

Ważnym, stosowanym nieprzerwanie od okresu baroku do dziś, sposobem zdobienia szkła było jego złocenie. Występuje ono dyskretnie na bezbarwnych szklach z pocz. XIX w.,

a w okresie późniejszym stanowi element bardzo częsty na różnobarwnych naczyniach. Stosowano także inne stare techniki, jak malowanie farbami transparentowymi (szklanka z pejzażem górskim i zamkiem) i emaliowymi (szklanka z muzą w typie wyrobów wiedeńskiego mistrza Anthona Kothgassera i wilkom św. Maurycego — przykład naśladowania dawnych, jeszcze XVI—XVII-wiecznych form w hucie Fritza Heckerta w Piechowicach).

Największym osiągnięciem szklarzy czeskich XIX w. było uzyskanie szkła barwnego. Szkło barwiono powierzchniowo żółtą lazurą srebrową, przejrzystymi listrami, czerwoną lazurą miedziową, tlenkami różnych metali na kolor zielony, fioletowy. Uzyskano także szkła barwione w masie, mniej lub bardziej przejrzyste. Wyprodukowanie szkieł warstwowych pozwoliło łączyć kilka barwnych powłok i przez umiejętne zeszlifowywanie płytsze i głębsze uzyskać właściwy efekt dekoracyjny. Dodatkowo powierzchnię szkieł rytowano, złożono, srebrzono, malowano emaliami.

W kieleckiej kolekcji szkła reprezentowane są niemal wszystkie stosowane techniki, niektóre obiektami wysokiej klasy artystycznej. Wśród szkieł barwionych powierzchniowo żółtą lazurą srebrową i listrami wyróżnia się kielich o gotycyzujących formach z dedykacją na 50. urodziny z 1837 r. Bursztynowy kielich z przedstawioną w medalionie alegorią zdrowia może być dziełem znanego rzeźbiarza z Jablonca — Antona Simma. Tematem odrębnego opracowania może być wykonany zapewne na Śląsku kufel z nakrywą z genealogią rodu Potockich.

Z grupy szkieł barwionych powierzchniowo na kolor czerwony lazurą miedziową najcenniejszy jest kielich z rytowanym w medalionie wizerunkiem ks. Józefa Poniatowskiego na koniu, prawdopodobnie z warsztatu Emanuela Hoffmanna z Karlsbadu. Mamy nadzieję w przyszłości ustalić autora wspaniałych scen jeździeckich na pucharze z nakrywą barwionym na kolor zielony i zdobionym impastowo nakładanymi złotymi motywami rokajowymi.

Warsztat najwybitniejszego czeskiego szklarza Friedricha Egermanna (1777—1864) — wynalazcy większości technik barwienia szkła — reprezentowany jest w zbiorach kielec-

kich pięknym flakonikiem z nieprzejrzystego, imitującego kamień ugowego i malinowego szkła lithialinowego.

Kilka obiektów z mlecznego, alabastrowego i opalowego szkła w masie barwionego o dekoracji wzbogaconej bądź samymi złoconiami (Szkłarska Poręba), bądź dodatkowo emaliami, barwnymi szkiełkami, rytowaniem — dobrze dokumentuje ten rodzaj wytwórczości śląsko-czeskiej. Wytworem zapewne francuskim jest cukiernica z błękitnego opaliny ujęta w starannie opracowaną oprawę ze złoconego mosiądzu.

Kilka interesujących przykładów wyróżnić można w grupie XIX-wiecznych szkieł powłokowych. Pochodząca zapewne z hut hr. Buquoy w pld. Czechach szklanka jest przykładem zastosowania jako powłoki zewnętrznej szkła lithialinowego. Szczególnie popularne było łączenie szkła bezbarwnego (lub przejrzystego barwnego) z powłokami kobaltowymi, mlecznymi. Wybitnym niewątpliwie rzeźbiarzem był artysta, który na szklance z 1868 r. z kobaltowego tła wyciął w głębokim reliefie pejzaż leśny z pasącym się jeleniem. Popularne w Czechach były wyroby powlekane warstwą szkła rozalinowego, na wystawie reprezentowane m.in. paterą wieloboczną z widokami miejscowości czeskich i kompletem do likieru powlekanym cieniowanym rozalinem zdobionym dodatkowo emaliami z motywem lilii.

Jak dotąd niezbyt reprezentatywną grupę stanowią szkła nawiązujące do dawnych technik weneckich „millefiori” czy „filigran”, na które moda nastąpiła w 2. poł. XIX w. Widzimy je na przykładzie zaledwie kilku obiektów, jak: przyciski do papieru, uchwyt do pieczęci i wazonik.

W końcu XIX w., w epoce secesji zmieniają się źródła inspiracji twórców szkła. Prymat w tej dziedzinie przejmują Francja dzięki działalności w Nancy (Alzacja) wybitnego twórcy Emila Gallégo. Wykształcił on nowy styl dekoracyjny, który zrewolucjonizował wytwórczość szklarską i kontynuowany był jeszcze wiele lat po jego śmierci i naśladowany przez inne wytwórnie francuskie i europejskie. W zespole kieleckim znajdują się przykłady z różnych okresów działalności wytwórni Gallégo. Z lat 1904—1910 pochodzą wazoniki z widokami pejzażowymi (górski i nadwodny) i kilka z typo-

wymi motywami kwiatowo-roślinnymi, wykonane z wielowarstwowego szkła, trawionego i iryzowanego.

Z wczesnego okresu działalności (1891—1895) drugiej słynnej wytwórni z Nancy — wytwórni braci Daum — pochodzi cenna paterka z motywem truskawek, trawiona i złocona, ujęta w kunsztowną oprawę ze złoconego srebra.

Podobną tematykę — roślinną i pejzażową — obserwować można na szklach z innych wytwórni francuskich, m.in. Legras & Cie, Lamartine.

Zdecydowanie odmiennie prezentuje się liczny zespół secesyjnych szkieł czeskich, pochodzących z kilku znanych wytwórni, m.in. Loetz-Witwe w Klášterským Mlýnie, Gebrüder Pallme-König & Habel (Kamenický Šenov). Ich barwną, mocno iryzowaną tlenkami metali ciężkich powierzchnię zdobią plastyczne szklane nakładki, nieregularne sieci barwnych nitek czy wielobarwne cieniowane niteczki tworzące płatki, listki, pawie oczka (wzorowane na dziełach amerykańskiego projektanta L. C. Tiffany'ego). Świetnym przykładem łączenia przeróżnych technik (powlekanie, „wprasowywanie” płatków i taśm barwnego szkła, iryzowanie, mrożenie) jest zakupiony ostatnio wazonik o kielichowo rozchylonym górnym brzegu. Tradycyjne metody zdobienia, a więc szlif i rytowanie widoczne są na karcie i komplecie flakoników stołowych w typie wytwórni Carla Coldberga z Novego Boru i Ludwika Mosera z Karlovych Varów.

Okres Art Déco reprezentowany jest w zbiorach kieleckich przykładami dwóch wybitnych artystów o sławie europejskiej. Z wytwórni słynnego twórcy „szkła prasowanego” René Lalique'a pochodzi paterka kolista przypominająca od spodu czteropłatkowy kwiat z bezbarwnego i wtopionego opalowego szkła.

W warsztacie Kolo Mosera w Karlovych Varach powstały dwa wazoniki o bardzo nowoczesnej już formie z ciemnego (kobaltowego i fioletowego) szkła zdobione charakterystycznym dla tego twórcy trawionym i złożonym fryzem z szeregiem postaci wojowników.

Od niedawna przedmiotem zainteresowania stały się wyroby z okresu międzywojennego. Szczególnie poszukiwane są szkła pochodzące

z hut polskich: z huty „Niemen” na Białorusi, „Hortensji” z Piotrkowa Trybunalskiego, „Zawiercia” i innych. Słynna zwłaszcza huta „Niemen” wykazywała analogie z czołowymi firmami czeskimi i odnotowywała wszystkie nowe tendencje artystyczne. Jeszcze przed 1910 r. powstał czworogranny wazonik secesyjny z tłoczonym na narożu motywem kwiatowym. Z okresu rozkwitu zakładu w latach 30. pochodzi zestaw do likieru i karafka z niebieskiego i różowego szkła zdobiona lukowymi matowaniami.

Huta „Niemen” oddziaływała na inne wytwórnie polskie, które często zapożyczały od niej formy i wzory naczyń.

Eksponowany na wystawie zespół szkieł stosunkowo dobrze zilustrował różnorodność form wyrobów szklanych i technik szklarskich stosowanych w omawianym okresie od początku XIX w. do lat 30. wieku XX. Zespół ten stał się powiększa i wzbogaca o nowe ciekawe przykłady nie reprezentowanych dotychczas wytwórni czy technik.

Wystawa eksponowana była w gablotach na tle barwnych atlasowych tkanin, które miały za zadanie podkreślić, a czasami wydobyć bogactwo dekoracyjne zróżnicowanych bezbarwnych i kolorowych, często kontrastujących ze sobą przedmiotów. Wykorzystanie dodatkowo sześciennych kostek szklanych pozwoliło wydzielić pojedyncze objekty lub niewielkie grupy.

Zorganizowanie wystawy w Sandomierzu stało się pierwszą okazją do próby przeanalizowania i całościowego ujęcia pewnej części kolekcji szkieł, pozwoliło ten zespół usystematyzować, wydzielić pewne grupy, biorąc pod uwagę zarówno technikę wykonania i zdobienia wyrobów, jak i tematykę na nich przedstawioną. Ta próba otwiera drogę do opracowania całego zespołu szkieł artystycznych i przygotowania kompletnego katalogu zbiorów. Ma on towarzyszyć planowanej na początku lat 90. dużej wystawie całej kolekcji.

Anna Kwaśnik-Gliwińska